

„Ma ei ole naiskirjanik.“ Naistest, kirjandusest ja feministlikust teooriast tänapäeval¹

Toril Moi, Duke'i Ülikool

Teesid

Käesolev essee püüab vastata kahele küsimusele: miks kadus naiskirjanike küsimus 1990. aastate paiku feministliku teooria päevakorrast ja miks on meil vaja selle üle tänapäeval uuesti mõtiskleda? Seejärel arendan uut naiskirjanike küsimuse analüüsi, lähtudes väitest „ma ei ole naiskirjanik“. Käsitledes seda kui kõneakti ja analüüsides seda Simone de Beauvoiri seksismikäsitluse valguses, näitan, et see on vastus teatavat laadi provokatsioonile, nimelt katsele sundida naiskirjanikke kohanduma mingi naiselikkuse normiga. Ma näitan, et Beauvoiri teooria heidab valgust Virginia Woolfi strateegiatele „Oma toas“ ning viimaks küsin, miks peaksime tänapäeval endiselt soovima, et naised kirjutaksid.

1 Artikli esmatrük: 'I Am Not a Woman Writer': About Women, Literature and Feminist Theory Today – Feminist Theory, kd. 9, nr. 3 (detsember 2008), lk. 259–271.

Miks on naiste ja kirjutamise teema tänases feministlikus teoorias nii marginaalne? Huvi langus kirjanduse vastu on seda rabavam, kui arvestada kirjanduse keskset rolli feministliku teooria algusaastatel. Kuigi ma kirjutatan ainult kirjandusest, arvan, et huvilangus kirjanduse vastu on sümptomaatiline ja viitab laiemale huvi kadumisele naiste ja esteetika ning naiste ja loovuse küsimuste vastu feministlikus teoorias. Arutlen mõnede *teoreetiliste* põhjuste üle, miks see teema on menu kaotanud. Millal see juhtus? Mis on feminismi esteetilisest küsimustest eemaldumise teoreetilised põhjused? Loodan sel moel näidata, et siin peitub tegelikult teoreetiline probleem, millega on mõtet tegeleda. Sellele järgneb teoreetiline arutelu selle küsimuse ümberfokuseerimiseks. Artikli alguses analüüsin naiskirjaniku situatsiooni ühiskonnas. Lähenen sellele kui teatavale kõneaktide analüüsile. Miks on mõned naiskirjanikud tõrksad tunnistama, et nad on naiskirjanikud? Kuidas peaksime võtma väidet „ma ei ole naiskirjanik“? Selle küsimuse analüüsimiseks toetun Simone de Beauvoiri „Teisele sugupoolele“. Näitan samuti, et Beauvoiri analüüs aitab meil mõista, mida Virginia Woolf mõtleb naiste ja kirjutamise küsimusest. Lõpetan artikli mõtetega sellest, miks kirjandus on tähtis. Minu mõningad märkused sel teemal on lihtsalt mõeldud edasise analüüsi algatamiseks.

Ajalugu: probleemi diagnoosimine

Kümne aasta jooksul, 1970. aastate keskpaigast kuni 1980. aastate keskpaigani, olid naiskirjandus ja naiskirjutus (*écriture féminine*) ülimalt popululaarsed nii akadeemilises maailmas kui väljaspool seda. Raamatud pealkirjadega, nagu näiteks „A Literature of Their Own“ ('Nende endi kirjandus') (Showalter 1977), „Women Writing and Writing about Women“ ('Naised kirjutamas ja naistest kir-

jutamise') (Jacobus 1979) või teises laadis „Fictions of Feminine Desire“ ('Naiseliku kire fiktsioonid') (Kamuf 1982) ja „The Poetics of Gender“ ('Sugupoole poeetika') (Miller 1986) tulid trükist. Neile meist, kes olid sel ajal noored ja kergesti mõjutatavad, oli see põnev, väljakutseid esitav ja teoreetiliselt oluline kraam. 1980. aastatel oli feministlik teooria süüvinud küsimustesse, mis puudutasid naisi ja loovust, naisi ja kirjutamist, naisi ja kunsti loomist.

Tol ajal defineeriti naiskirjandust kui kirjandust, mille autoriteks olid naised, mis puudutas naisi ja oli suunatud naistele. Naiskirjutuse (*écriture féminine*) mõiste, mida propageerisid Prantsusmaal kirjanikud ja psühhoanalüütikud, nagu Hélène Cixous ja Luce Irigaray, arenes paralleelselt, olles tihedamalt seotud psühhoanalüütilise nägemusega naiselikkusest. Naiskirjutus edendas kirjandust, mis oli markeeritult naiselik, mis üldiselt tähendas naiste kirjutatud kirjandust, kuigi mööndi, et naiselikkust võib kohati leida ka meeste kirjutatud tekstides.

Paljudele naiskirjanikele oli see huvilaine naiste kirjutatu vastu puhas vabanemine: eelmised aastakümned olid tavalisest rohkem täis *macho*'likke naisekujutusi. 1971. aastal kirjutatud sissejuhatuses oma 1962. aastal ilmunud romaanile „Kuldne pävaraamat“ meenutas Doris Lessing oma lugejatele, et

Kümme või isegi viis aastat tagasi ... kirjutasiid mehed, kes olid raevukalt kriitilised naiste suhtes, hulgaliselt romaane ja näidendeid – eriti Ühendriikides, aga ka siin – kujutades naisi kui türanne ja reetureid, kuid eelkõige kui õõnestajaid ja elumahlast tühjendajaid. Kuid neid meeskirjanike vaateid võeti iseenesestmõistetavaina, neid aktsepteeriti kui tugevaid filosoofilisi alustugesid, kui täiesti normaalseid ja kindlasti mitte kui naisi vihkavaid, agressiivseid või neurootilisi [seisukohti]. (Lessing 1999, xiv)

Lessing ei pidanud silmas ainult ameerika kirjanikke, nagu Norman Mailer või Henry Miller, keda Kate Millett selgesõnaliselt hukka mõistis oma epohhiloovas raamatus „Sexual Politics“ ('Seksuaalpoliitika') (1969), vaid tervet „noorte vihaste meeste“ põlvkonda, kes 1950. aastatel küpsuse saavutas (Millett 1970).

Sel taustal tundub 1970. aastatel lahvatanud kirglik huvi naiste kirjatööde vastu täiesti õigustatud. Lõpuks said naiskirjanikud täielikult väljendada oma kirgi ja ihasid kirjalikult; lõpuks nägid naislugejad oma kirgi raamatuis, mis olid kirjutatud naistele.

Seega pole üllatav, et paljud naiskirjanikud tol perioodil edu nautisid. Samas oli teistele naiskirjanikele pidev naiselikkuse ja soerinevuse ümber korrutamise lihtsalt ärritav: „Kui ma kirjutatan, ei ole ma ei mees ega naine, ei koer ega kass, ma ei ole mina, ma ei ole enam midagi,“ urises Nathalie Sarraute ühes 1984. aastal antud intervjuus. „Pole sellist asja nagu naiskirjutus, ma ei ole seda kunagi näinud,“ lisas ta pealekauba.¹ Mujal kuulutas ta, et ta leiab, et jutt „naiselikkust või mehelikkust kirjutamisest (*écriture féminine ou masculine*)“ on täiesti mõttetu.²

„Kuldse pävaraamatu“, 1962. aastal ilmunud epohhiloova ja kogu läänemaailmas feministide tõeliseks piiblikuks muutunud romaani autor oli kiire eitama, et tema suurepärase romaan oli soerinevusest. Vastupidi, Lessing väitis, et see on erinevuste negatiivsest mõjust: „Kuid raamatu olemus, selle ülesehitus, kõik selles, ütleb nii otse kui kaudselt, et me ei peaks asju jagama, ei peaks lahterdama.“ (1999, xiv-xv) Romaani lõpus, kui selle kaks tegelast, Saul ja Anna, vaimselt kokku kukuvad, kaovad nende eraldiseisvad isiksused. Lessing kommenteerib, et „sisemise kuldses pävaraamatus, mida mõlemad kirjutavad, ei saa enam eristada, mis on Saul ja mis on Anna, ning vahet teha nende ning muude raamatus esinevate inimeste vahel“ (xii).

Seega võis juba naiskirjanduse hiilgeajal kuulda lahkarmusel olevaid häáli. Kellel oli õigus ja kes eksis? Miks olid mõned hiilgavad naiskirjanikud nii kibestunud mõttest, et nende endi tööd võis määratleda või mõjutada nende naiseks olemise fakt? Täna ei saa kõige värskem feministlik teooria sellele küsimusele vastata, kuna teooria ei huvitu enam naistest ja kirjandusest. Me peame küsima, miks vaibus feministliku teooria huvi naiste ja kirjanduse vastu.

Vastuolu poststrukturealistlike teooriatega autorite ja kirjutamise kohta

Esimene põhjus, miks feministlik teooria jäi naiste ja kirjutamise teemal vait, on poststrukturealismis esiletõus. 1970. aastate lõpus hakati Roland Barthes'i esseed „Autori surm“ (1977, e.k. 2002) kõikjal tsiteerima. Sama mõjukas oli Jacques Derrida (1988) süstemaatiline katse näidata, et kirjandustekstid on pelgalt tekstid, teisitiõelduna, märkide süsteem, milles tähendus (tähistamine) tekib tähistajate mängus, mis ei ole otseselt seotud rääkiva subjektiga, ning samuti Michel Foucault' (1977) radikaalne anti-humanism.

1980. aastatel sattusid sedalaadsed teooriad tõsisesse konflikti huviga naiskirjutuse vastu. Feministid, kes tahtsid töötada naiskirjanikega ja kes samaaegselt olid veendunud, et Barthes'il, Derridal ja Foucault'l oli õigus, hakkasid mõtlema sellele, kas tegelikult on oluline, et autor on naine. Ameerika Ühendriikides väljendusid selle seisukoha ümber tekkinud pinged Peggy Kamufi ja Nancy Milleri vahelises märgilise tähendusega väitluses naisautori staatuse üle. Sellel väitlusel on kaks vaatust, millest esimene koosneb kahest 1981. aastal avaldatud esseest, ja teine kirjavahetusest 1989. aastal. Koos loetuna väljendavad need kaks mõttevahetust teravalt vahepeal möödunud aastakümne teoreetilise kliima arengut.

Juba 1980. aastal oli Kamuf protesteerinud, et feminism „redutseerib kirjandusliku teksti signatuuriks“ (Kamuf 1980, 285). 1981. aastal väitis ta, et huvi naiskirjanike vastu oli lihtsalt feministlik variant traditsioonilisest liberaalsest humanismist, mille Foucault oli juba ammu lammutanud.³ Miller arvas vastupidiselt, et sõltumata sellest, mida Kamuf võiks pidada teoreetiliselt korrektseks, peavad feministid tegutsema naiskirjanike huvides, sest muidu need naised unustatakse varsti ja nad on ajaloo jaoks kadunud. Naiskirjanike ignoreerimine on enda otsene seksistliku traditsiooni kätte mängimine.⁴ Nende argumendid näivad laevadena, mis öös üksteisest mööduvad: Kamuf esitab teooria, mida Miller kunagi ei ründa; Miller rõhutab poliitilist eesmärki, millele Kamuf kunagi vastuväiteid ei esita.

Kui nad selle teema juurde kaheksa või üheksa aastat hiljem naasid, oli toon teistsugune. Kamuf, kes kirjutas nüüd omamoodi loitsivas kõrg-dekonstruktiivistikus stiilis, kuulutas, et ta ei taha ennast enam feministiks nimetada, kuna see sõna märgib paratamatult „suletud süsteemi“, mis peaks ennast paratamatult dekonstrueerima.⁵ Miller aga arvas endiselt, et feminism on poliitiliselt vajalik, kuid tema tekstil pole enam 1981. aasta essee tuld, energiat ja optimismi: „Kuid ... teatava „identiteedipoliitika“ üle hõiskamise aeg on mööda saanud. Kuhu me aga *siit* edasi läheme ja *mis keeles*, on vähem selge.“⁶

1981. aastal jäi küsimus, mis on kirjandusel pistmist autori bioloogilise ja sotsiaalse sooga, vastuseta. Kamuf ei tahtnud isegi kirjanikest rääkida, samas kui Miller väitis – vähemalt minu arvates korrektselt –, et feministidel on vähemalt *poliitiline* kohustus huvituda naiskirjanikest. Kui aga eksisteerisid head *teoreetilised* argumendid Kamufi põhimõttelise kirjutamise metafüüsika hülgamise vastu, siis Milleri essees need ei väljendunud.

1984. aastal proovis Gayatri Spivak seda sõlme lahti harutada, pakkudes välja „strateegi-

lise essentsialismi“ mõiste, mille üle ta arutles, lähtudes „praktika eelistamisest teooriale“.7 See vastab Nancy Milleri positsioonile: kui teooria praktikas ei tööta, siis peaksime eelistama poliitilist praktikat. Kuid sellised arvamused ei arenda teooriat: teoreetiline probleem, mis need tekitab, jääb endiselt lahendamata. 1989. aastal ei jõudnud Kamuf ja Miller isegi naiskirjaniku küsimuseni. Mis puutub Spivaki, siis teatas ta 1989. aastal, et ta on „argumendi essentsialismi strateegilise kasutamise kohta ümber mõelnud“ ja tunneb nüüd, et see pakub „essentsialismile teatava alibi“ ning jätab seega küsimuse täiesti õhku rippuma (Spivak 1989, 127–128).8 Niipalju kui mina tean, pole meil pärast Kamufi ja Milleri väitlust ilmunud häid teooriaid naistest, kirjutamisest ja kirjandusest. Küsimus, kuidas mõista autori sotsiaalse ja bioloogilise soo olulisust – või mitteolulisust – jääb samamoodi lahendamata, nagu see oli kakskümmend aastat tagasi.

Judith Butleri „Gender Trouble“: ei naisi ega kirjandust

Teine põhjus, miks teoreetikud naiste ja kirjutamise teema hülgasid, oli Judith Butleri mõju. Ainult aasta pärast seda, kui Kamuf ja Miller lõpetasid oma mõnevõrra nukra, peaaegu postfeministliku dialoogi, avaldab Butler oma tohutult mõjuka raamatu „Gender Trouble“ (‘Sekeldused sooga’) (1990). Esitades väljakutse „naise“ kategooriale endale, väitis Butler, et me peaksime selle asemel rääkima sotsiaalsest soost. Enamgi veel, sotsiaalne sugu oli heteroseksistlike ja heteronormatiivsete võimustruktuuride esituslik tagajärg.

„Gender Trouble“ löi intellektuaalse kliima, milles pelka fakti, et keegi kasutas sõnu „naine“ ja „mees“, võeti lõpliku tõendina sellest, et õnnetu kõneleja polnud aru saanud, et maailmas on inimesi, kes ei sobi konventsionaalse-

tesse, stereotüüpsetesse naiselikkuse ja mehelikkuse kategooriatesse.⁹

Väites, et sotsiaalne sugu on esituslik, tahtis Butler põhimõtteliselt öelda, et me loome oma sotsiaalset sugu, tehes soolistatud asju. Meie käitumine kas tugevdab või õõnestab ühiskondlikke soonorme. Sellel ideel on palju ühist Simone de Beauvoiri lausega „Naiseks ei sünnita, vaid saadakse“, kuna ka Beauvoir arvab, et inimesed teevad ennast nendeks, kes nad on, oma tegevuse kaudu maailmas. Nii Butler kui Beauvoir on antiessentsialistid, kes – küll väga erineval moel – usuvad, et sugu kujundatakse ühiskonnas ja et seda saab seega samuti ühiskonnas muuta. Teisalt, Butleril ja Beauvoiril on täiesti erinev arusaam keha tähtsusest ja teguvõimu küsimusest: Beauvoir usub, et inimesed on kehastunud subjektid, kes tegutsevad ja teevad valikuid; Butler arvab, et kehad on diskursiivse „materialiseerumisprotsessi“ tagajärg ja eitab järjekindlalt, et „teo taga on tegija“ (Butler 1993, 9).

Ükskõik kui erinevad nad ka ei oleks, on sellised sooteooriad *lähtekohtade teooriad*. Nii Butler kui Beauvoir püüavad vastata küsimusele, kuidas sotsiaalne sugu luuakse või tekib. Sellistest teooriatest ei tulene *mingeid* spetsiifilisi poliitilisi või eetilisi järeldusi. *Lähtekohtade teooriad ei ütle meile lihtsalt, mida me peaksime ette võtma, kui sotsiaalne sugu on tekkinud*. Kui ma tahan õigustada oma seisukohta naiste ühiskondliku olukorra kohta või geide ja lesbide õiguste kohta, ei saa ma seda teha lihtsalt seletades, kuidas need fenomenid on tekkinud. Pigem pean ma visandama oma põhimõtted õiglase ja õiguspärase ühiskonna kohta või selle kohta, kuidas inimesed peaksid üksteist kohtlema või seletama, miks ma arvan, et vabadus on kõige olulisem isiklik ja poliitiline väärtus.

Raamatuga „Gender Trouble“ nihkus feministliku teooria uuenduslik suund kirjandusest ja kirjanduskriitikast eemale. Butler on filosoof, kes pole, kui paar väikest erandit välja jätta, kunagi analüüsinud kirjandust. 1990. aastate

jooksul ei investeerinud feministlikud teoreetikud palju energiat esteetiliste küsimuste arutamisse. Samal ajal muutus raskeks ilma jutumärke kasutamata „naistest“ rääkimine. Aastakümne lõpuks oli kadunud aluspõhi, millele saanuks arendada teooriat naistest ja kirjutamisest.

Tänapäev

Aastal 2008 töötavad säravad kirjanduskriitikud jätkuvalt naiskirjanike loominguga. Selles valdkonnas avaldatud tööde intellektuaalne tase on kõrge ning selle saavutusi hinnatakse akadeemilises maailmas laiemalt. Näiteks aastal 2006 võitis Paula Backschneideri (2005) suur raamat 18. sajandi briti naisluuletajatest MLA (*Modern Language Association*'i) James Russell Lowelli auhinna. Alates 1980. aastatest on lisaks sellele esile tõusnud terve põlvkond naiskirjanikke ja paljud kirjanduskriitikud leiavad, et on hädavajalik luua intellektuaalne ruum, arutamaks nende võitlust tõsiseltvõetavuse nimel. Raamatus „Figuring the Woman Author in Contemporary Fiction“ (‘Naisautori kujutamine kaasaegses kirjanduses’) (2005) rõhutab Mary Eagleton, et feminism on alati huvitunud naiste võitlusest *autorluse* ja *autoriteedi* nimel. Ta näitab, et kunstniku või kirjaniku kuju on jäänud naiste kirjutatud teostes oluliseks 1970. aastates alates. Mary Eagleton on samuti ajakirja *Contemporary Women's Writing* (‘Kaasaegne naiskirjandus’), mis on pühendatud pärast 1975. aastat ilmunud naiste loominguks, üks asutajaist.

Seega tunduvad teooria ja praktika tänapäeval olevat samasuguses omavahelises pinges nagu 1980. aastate lõpus. Tulemuseks on teatav intellektuaalne skisofreenia, milles üks aju pool loeb edasi naiskirjanikke, samas kui teine arvab, et autor on surnud ja et sõna „naine“ on teoreetiliselt vildakas. Seega pole ime, et nii paljud raamatud ja esseed naiskirjanikest algavad vabanduste seeriaga. Tavaliselt alustab kir-

janik sellega, et kinnitab, et tal tegelikult pole midagi Barthes'i ja Foucault' vastu või et ta ei kirjuta tegelikult reaalistest, elavatest autoritest, vaid ainult autori kujust kirjandustekstis või et kui ta kirjutab naine, siis ta mõtleb „naine“ jne. Sellised formuleeringud on teoreetilise haiguse sümptomid. Selle asemel, et toetada naisi, kes huvituvad naiste kirjutatu uurimisest, paistavad meie praegused teooriad neis hoopis süütunnet tekitavat – või isegi veel hullem – hirmutavad neid naiste ja kirjutamise teemast eemale. See on üks neid harvu olukordi praegu, milles ma väidaksin, et me tegelikult vajame veel *rohkem* teooriat (või rohkem filosoofiat, kui eelistate seda sõna). Me peame suutma teoreetiliselt õigustada sedalaadi tööd, mida paljud naised ja mehed selgelt oluliseks peavad ja mille õigustamisega poliitilisel tasandil pole mingeid raskusi.

Ma ei ole naiskirjanik: Beauvoiri dilemma

Raamatu „Teine sugupool“ alguses näitab Beauvoir, et seksistlikus ühiskonnas on mees universaalne ja naine partikulaarne; mees on See ja naine on Teine. See on Beauvoiri seksismi definitsioon ja see on kõige aluseks, mida ta raamatus „Teine sugupool“ kirjutab. See analüüs on nõnda lihtne, et on kerge mööda vaadata sellest, kui särav see tegelikult on ning kui palju tööd see idee meie heaks endiselt teeb.

Beauvoir jõuab selle järelduseni, rääkides loo ühest vestlusest:

Mind on vahetevahel ärritanud, kui kuulen abstraktse diskussiooni keskel mehi mulle ütlevat:¹⁰ „Te mõtlete nii, sest olete naine.“ Kuid ma teadsin, et mu ainus enesekaitse peitus vastuses: „Ma mõtlen nii, sest nii on õige“, välistades nii oma subjektiivsuse. Ei tule¹¹ kõne allagi, et oleksin vastanud: „Ja teie mõtlete vastupidi, sest olete mees.“ Olla mees on ju iseenesestmõistetav. Mehel on sellepärast õigus, et ta on mees, naine on see,

kes eksib. Nii nagu antiikrahvad määratlesid kaldjoone absoluutse vertikaaljoone abil, nii on olemas absoluutne inimene, ja see on mees. Naisel on munasarjad ja emakas, ja, *voilà*, need konkreetset tingimused vangistavad ta subjektiivsusesse.¹² Tihtipeale öeldakse, et naine mõtleb näärmetega. Mees unustab üleolevalt, et temagi keha sisaldab hormone ja meessugunäärmeid. Mees tajub oma keha otseses ja normaalses suhtes maailmaga, mida ta arvab mõistvat objektiivselt, pidades samal ajal naise keha takistuseks, vanglaks, kammitsetuks kõigest sellest, mis teda eristab. (Beauvoir 1997, 14-15, tõlge mugandatud)¹³

Märkame, et Beauvoir tunneb, et ta peab vaenulikule märkusele vastamiseks elimineerima oma subjektiivsuse. Me märkame samuti, et Beauvoir loob üliolulise kontrasti enda sunnitud soolise subjektiivsuse elimineerimise ja sellesse vangistatuse vahele. See on Beauvoiri jaoks seksismi filosoofiline olemus.

Toon ühe näite tänapäevast, et näidata, et see seksistlik loogika toimib endiselt. Veebruaris 2007 nimetati Drew Faust Harvardi ülikooli esimeseks naisrektoriks. Meedia rõhutas tema sugu nii tugevasti, et kergesti jäi mulje, et tema sugu oli peamine põhjus, miks ta selle töökohta sai:

Pühapäeval nimetas Harvardi ülikool Fausti ülikooli 371-aastase ajaloo esimeseks naisrektoriks.

„Ma loodan, et minu ametissenimetamisest saab üks sümbol võimaluste avanemisest, mis poleks olnud võimalik põlvkond tagasi,“ ütles Faust. Aga ta lisas samuti: „Ma ei ole Harvardi naisrektor, olen Harvardi rektor.“¹⁴

Leian, et Faust toimis selles olukorras nii hästi, kui tal võimalik oli: ta mõõnis, et ta on naine, ja rõhutas, kui oluline see tõik on, *enne* kui ta rõhutas, et ta ei soovi, et teda vaadeldaks

kui Harvardi naisrektorit. Kuid ta ei peaks seda tegema. Mitte ühtegi Harvardi meesrektorit pole pandud olukorda, kus ta peaks eitama, et ta on Harvardi meesrektor.

Selleks, et mõista, mis siin toimub, on kasulik vaadata, mis sorti kõneakt „Ma ei ole naiskirjanik“ tegelikult on. (J. L. Austin (1975, 73) nimetas seda küsimuseks lausungi jõu kohta, s.t. küsimuseks selle kohta, „kuidas peaks ... võtma.“) Esiteks, kui naine leiab, et ta peab ütleva, et „ma ei ole naiskirjanik“ või „ma ei ole Harvardi naisrektor“, siis ei ole kunagi tegu üldise väitega või filosoofilise maksimiga. (Kui tegu oleks sellega, oleks väide ilmselgelt absurdne.) See on alati *vastus* provokatsioonile, tavaliselt kellelki, kes on püüdnud kõneleja bioloogilist või sotsiaalset sugu tema vastu kasutada. Lühidalt, sellised väited on teatud laadi *kaitsvad* kõneaktid: kui me kuuleme selliseid sõnu, siis peame seega otsima provokatsiooni.

Kuulsin suhteliselt hiljuti raadiosaadet, kuhu sissehelistanud kuulaja (mees) väitis, et kogu jutt rassist ja soost Demokraatliku partei eelvalimiste ajal on täiesti tähtsusetu: „Me valime presidenti,“ ütles ta, „mitte rassi või sugu.“ Õppetund, mille me Beauvoirilt omandama peaksime, on see, et seksistlikus ühiskonnas on selliste heast tahtest kantud väidete tulemuseks surve naistele ja mustanahalistele ja teistele rassilistele vähemustele „kustutada“ oma sooline (või rassiline) subjektiivsus, teisisõnu surve maskeeruda mingiks üldiseks universaalseks inimolendiks, viisil, mis alavääristab nende tegelikku kogemust maailmas kehastunud inimolenditena. Võimalus kandideerida ametikohale „mustanahalise“ või „naisena“ aga eraldab nad sellest, mida Beauvoir nimetab „universaalseks“, üldisest kategooriast ning seega vangistab neid nende soosse (või rassi).

Kui ma proovin ette kujutada olukorda, milles mees ütles „ma olen kirjanik, mitte meeskirjanik“, siis ainukese võimalusena tuleb mulle pähe, et sellise vastuse võiks esile kutsuda mõne feministi provotseeriv küsimus. Isegi

kui mehed töötavad valdkonnas, milles domineerivad naised, ei paista meestel olevat vajalik oma bioloogilist või sotsiaalset sugu eitada. Ameerika Ühendriikides olen ma avastanud, et meditsiiniõeks koolitatud meest nimetatakse meessoost õeks. On olemas isegi ajakiri *Male Nurse Magazine* ('Meesõdede ajakiri').¹⁵ Kui otsustada ajakirja veebilehekülje järgi, on meesõdedel üsna kerge kasutada universaalset keelt: nad räägivad enestest kui õdedest, meesõdedest või meestest õenduses ilma pingetundeta, isegi kui nad kaebavad, et meesõed tunnetavad naisõdedepoolset diskrimineerimist. Ei paista olevat mingit olukorda, kus meesõde tunneks, et teda sunnitakse ütleva: „Ma ei ole meesõde, vaid õde.“ See näitab, et seksistlikus ühiskonnas ei saa meest alandada tema sotsiaalset sugu meenutades. (Siiani on see hüpotees.) Mees või mehelik on endiselt norm, naine või naiselik on jäänud hälbeks.

Kirjanikele, kes on naised, võib olla äärmiselt frustreriv, kui neile öeldakse, et nad peavad kirjutama nagu naine või naised. Sest mida see tähendab? Et ta peab vastama stereotüüpsele naiseliku kirjutamise normile? See on vaieldamatult see, mida peab silmas Sarraute ja miks idee naiskirjutusest teda üsna agressiivseks teeb. Teisalt, sama frustreriv võib olla naiskirjanik ja tunda, et tuleb kirjutada kui üldine inimolend, kuna see avab võõrandava lõhe tema sotsiaalse soo ja inimeseksolemise vahele. Tuleb rõhutada, et seda dilemma külge ei maini Sarraute üldse. Kuid isegi siis, kui autor, nagu Sarraute, on impersonaalsuses õnnelik, ei tähenda see, et kõik teised naiskirjanikud samamoodi arvavad.

Sellele dilemmale pole õiget lahendust. Kõik, mida me saame teha, on loota, et meil on tervet mõistust otsida provokatsiooni, näidata teistele, et tegu on provokatsiooniga, mis omakorda tähendab tähelepanu juhtimist sellele, et meid on just asetatud täiusliku seksistliku dilemma ette ja siis – niipalju kui võimalik – keelduda valimast kahe võrdselt lootusetu võimaluse vahel, mis on täpselt see, mida Drew Faust tegi.¹⁶

Siinkohal võib kellelgi tekkida soov hüüata: „Aga kuidas on performatiivsusega?“ Kas ma ei võta kategooriat „naine“ täiesti enesestmõistetavana? Kuidas ma saan kindel olla, et ma tean, kes on naiskirjanik ja kes pole? Kuid see vaataks minu peamisest eesmärgist mööda. Beauvoiri seksismianalüüs rakendub alles siis, kui *kedagi on juba naisena vaadeldud*. Sellel pole midagi pistmist epistemoloogia, tõe või olemuslikkusega. Siin kirjeldatud situatsioonis on teooriad, kuidas sugu toodetakse, konstrueeritakse või esitatakse, lühidalt öeldes, igasugused teooriad sotsiaalse soo tekkimise kohta ebaolulised. Naine minu näidetes võib sama hästi olla transseksuaal või interseksuaal, lesbiline või mees, keda peetakse naiseks. See argument ei takista meil uskumast, et me „sooritame sugu“, kas siis selles tähenduses, mille sellele lausele andnuks Beauvoir, või tähenduses, mille sellele annaks Butler. Selleks, et Beauvoiri dilemma tööle hakkaks, on ainult vaja, et kõne all olevat isikut *on keegi teine naiseks pidanud*. Ükski teooria sotsiaalse soo päritolu kohta ei muuda fakti, et seksistlikus ühiskonnas vaadeldakse naiseks peetud inimesi meheliku normiga võrreldes Teisena. Seega, kui ma väidan, et Nathalie Sarraute või Virginia Woolf on naiskirjanikud, siis kõik, mida te peate aktsepteerima, on see, et neid on peetud naisteks, kes kirjutavad, ning et ka nad ise pidasid ennast naisteks.¹⁷

Virginia Woolf ja „Oma tuba“

Beauvoiri analüüsil on märkimisväärne diagnostiline ja analüütiline võim. See saab selgemaks, kui vaatame lähemalt „Oma tuba“. Paljud feministid on leidnud, et Woolfi klassikaline naiste ja kirjutamise analüüs on vastuoluline.¹⁸ Ühelt poolt on kogu raamat kirglik üleskutse anda naistele ligipääs kirjandusele. Ta kuulutab, et naiskirjanikud vajavad naistraditsiooni: „Kui oleme naised, mõtleme tagasi ikka emade kaudu.“ (Woolf 1997, 216)¹⁹ Kuid ta kirjutab ka, et „igapähele, kes kirjutab, toob soost

mõtlemine hukatust. ... ükskõik mis kombel rääkida teadlikult kui naine, toob naisele hukatust“ (Woolf 1997, 246) ning kiidab väljamõeldud noort kirjanikku, keda ta kutsub Mary Carmichaeliks, öeldes, et „ta kirjutas kui naine, ent kui naine, kes on unustanud, et ta on naine, nii et tema leheküljed on täis seda kummalist soole omast fluidumit, mis tekib ainult siis, kui sugu ennast ei teadvusta“ (Woolf 1997, 234).

Woolfi jaoks on kirjaniku ülesanne pöörata reaalsusele tähelepanu oma olemise kõige sisimaga. Nagu näitas minu üliõpilane Erin Greer oma 2007. a. bakalaureusetöös, ei ole see tuum bioloogiliselt ega sotsiaalselt soolistatud (Greer 2007). „Kiilukujuline pimeduse süda“, mis määratleb proua Ramsay'd, kui ta raamatus „Tuletorni juurde“ akna all koob, kujutletakse millenagi, mis on väljaspool igasuguseid identiteete, väljaspool isiksust, kui midagi impersonaalset ja universaalset. Woolfi jaoks seega peab kirjanik reaalsusele tähelepanu pöörama ilma ennast identiteedimääratlustest häirida laskmata. „Kui meile tahetakse jätta muljet, et kirjanik vahendab oma kogemust täieliku terviklusega, peab vaim olema tervikuna pärani lahti. Seal peab valitsema vabadus ja seal peab valitsema rahu.“ (Woolf 1997, 246)

Naised peavad kirjutama, kuid kui nad kirjutavad, siis ei tohi nad endast mõelda kui naistest; nad peavad lihtsalt olema nad ise, ja eelkõige peavad nad „mõtleva asjadele enestele“, see tähendab, pöörama tähelepanu „reaalsusele“, et „see leida, kokku koguda ja meile ülejäänutele edasi anda“. Terav „sooteadlikkus“ takistab head kirjutamist, kuna see ei luba kirjanikul näha asju nende endina. „Iial pole ükski ajastu saanud olla nii lõikavalt sooteadlik kui meie oma“ (Woolf 1997, 240) ning selle tulemusena on nii mehed kui naised muutunud „sooliselt teadlikuks“, seda hea kirjanduse arvelt. Naised peavad kirjutama, aga nad ei saa kirjutada, kuna neil ei lubata nende sugu *unustada*.

Pole seega ehk üllatav, et kriitikud on vahel pidanud Woolfi vaateid naistele ja kirjutami-

sele vasturääkivaks. Aga kui me rakendame Beauvoiri analüüsi Woolfi ideele, siis ei ole raske näha, et Woolf võitleb selle vastu, et ta ei peaks Beauvoiri dilemmaga silmitsi seistes pooli valima. Ta teeb suuri jõupingutusi, et ta ei peaks valima oma soo ja inimeseks olemise vahel, naiseks ja kirjanikuks olemise vahel, oma konkreetse kehastumise viisi ja oma tunnetuse vahel, et kirjanikud peavad asjadele lähenema nii, nagu nad ise on. Millisele provokatsioonile ta vastab? Et tal ei lubatud murul kõndida?²⁰ Et teda ei lubatud raamatukokku? Või lõpututele rünnakutele naiste vastu, mis pärinevad võikalt professor von X-ilt, „kes usinasti kirjutas oma monumentaalset teost pealkirjaga „Naissoo vaimne, moraalne ja füüsiline alaväärtuslikkus““ (Woolf 1997, 168)?

Kui Woolfi vaadetes on keerukaid kohti, siis on selleks tema väide, et *alati* on vale kirjutada nii, nagu oleks autor naine. Lõpuks on tema jaoks oht olla identifitseeritud põlatud kategooriaga, nimelt naiselikkusega, kohutavam kui oht, et ta peab teesklema, et on täiesti sootu. Et ta seda tunneb, on kindlasti professor von X-i süü. Minu arvates, kui naise sugu tema maailmavaadet tugevasti markeerib, siis on see sama huvitav kui vastupidisel juhul. Lõpuks on eesmärgiks *vältida reeglite paikapannemist, mis määratleksid, milline naise kirjatöö peab olema*. Igal kirjanikul tuleb oma hääl ja oma nägemus leida. Vältimatult kirjutab naiskirjanik nagu naine, mitte nagu mingi keskmine naine, vaid nagu (väga spetsiifiline ja omanäoline) naine, kes ta on.

Mis on kirjandus?

Jääb veel üks viimane küsimus. Miks peaksid naised kirjutama? Miks me peaksime kirjandusest hoolima? Woolfi jaoks tekib kirjandus, kui inimene püüab reaalsusele tähelepanu pöörata nii ausalt ja tõetruult, kui ta suudab, ning proovib seda nägemust teistele edasi anda. Kui Lily Briscoe raamatus „Tuletorni juurde“

viimaks oma maali valmis saab, lõpetab Woolf oma romaani, öeldes lihtsalt: „Ta oli oma nägemuse saanud.“

Kirjandus on kultuuri arhiiv. Me pöördume kirjanduse poole, et avastada, mis paneb teisi inimesi kannatama ja naerma, vihkama ja armastama, kuidas inimesed teistes riikides elavad ning kuidas mehed ja naised teistel ajalooperioodidel elu kogesid. Teha naistest kirjanduse vallas teisejärgulised kodanikud tähendab sama, mis öelda, et naiste eksisteerimise ja maailmakogemused on vähem tähtsad kui meeste omad.

Romaan või luuletus või näidend või ka tegelikult teoreetiline essee on katse panna teisi nägema midagi, mis on kirjanikule väga tähtis. Inspireerituna ameerika filosoofist Stanley Cavellist, tahan öelda, et kui kirjanik tutvustab mingit tööd, siis ta tegelikult ütleb: „Seda näen mina. Kas ka teie näete seda?“ Selles žestis on lootust – mitte kindlust –, et ehk ka teised võivad hakata tema nägemust jagama, isegi kui ainult hetkeks.

See lootus teeb kirjaniku haavatavaks. Ta peab tahtma öelda, mida ta näeb, panustada kõik oma nägemusele ilma mingi garantiita, et teda mõistetakse. Kirjutamine tähendab tagasilükkamise ja vääritlemisega riskimist. Sartre kirjutab (1988, ptk. 2), et kunstiteose loomine on maailmale kingi andmine, mida keegi pole küsinud. Kuid kui me ei julge olla helded, kui me ei julge jagada teistega seda, mida me näeme, siis on maailm sellest vaesem. Ja vahel saab keegi ka tegelikult asjast aru. Kui lugeja tunneb, et raamat tõesti kõnetab teda, siis tunneb ta ennast maailmas vähem üksikuna. Kirjandus pakub meile lootust, et me suudame üle saada skepsisest ja isoleeritusest.

Tõlkinud Raili Marling

Märkused

- 1 Leidsin selle tsitaadi esmalt Ann Jeffersonilt (2000, 96). Jefferson tsiteerib Sonia Rykieli intervjuud Sarraute'iga; tsiteerin veidi pikemalt sama intervjuud (Sarraute 1984, 40).
- 2 Vt. Jefferson (2000, 97). Jefferson viitab Michèle Gazier'le (1984) „Nathalie Sarraute et son ‘il’“, *Télérama*, juuli, lk. 38–39 (lk. 38).
- 3 „Kui feministlik teooria laseb ennast suunata küsimustel, nagu, mis on naiste keel, kirjandus, stiil või kogemus, siis kust mujalt kui samast kesklaost, mis annab humanismile usu inimese universaalsesse tõesse, võtab feministlik teooria usu, et nende küsimuste vorm võimaldab neil jõuda tõesse?“ (Kamuf 1990, 108)
- 4 „Räägin nagu keegi, kes usub, et „meie, naised“ peame edasi töötama naiste huvides, kes on kirjutanud, kuna seda mitte teha tähendab unustuse taasautoriseerimist“ (lk. 113) [...] „Kui naisuurimus muutub soourimuseks, siis pole naiste *tõeline* lõpp institutsioonis kaugel.“ (lk. 118, rõhutus originaalis) (Miller, 1990)
- 5 Kamufi panus, Kamuf and Miller (1990, 132).
- 6 Milleri panus, Kamuf and Miller (1990, 124), rõhutus originaalis.
- 7 „Minu arvates on absoluutselt vajalik võtta seisukoht essentsialismi diskursuse vastu. ... Kuid *strateegiliselt* ei saa me seda teha. Isegi kui me räägime *feministlikust* praktikast või praktika eelistamisest teooriale, me universaliseerime – me mitte ainult ei üldista, vaid universaliseerime.“ (Gayatri Chakravorty Spivak 1990a, 166, rõhutus originaalis) See 1984. aastast päriev intervjuu taasavaldati raamatus „The Post-Colonial Critic: Interviews, Strategies, Dialogues“ (Spivak 1990b).
- 8 See intervjuu on samuti ilmunud Spivak, „Outside the Teaching Machine“ (1993b). Spivak tugedvab „strateegilise essentsialismi“ kriitikat järgmises intervjuus: „Interview with Gayatri Chakravorty Spivak: With Sara Danus and Stefan Jonsson“ (Spivak, 1993a).
- 9 Olen mujal väitnud, et on lihtsalt vale uskuda, et sõna „naine“ kannab alati ja ilma eranditeta sama, konventsionaalset ja konservatiivset tähendust, sõltumata sellest, kes räägib ja mis kontekstis, kuid ma ei keskendu sellele küsimusele siin pikemalt. Vt. „What Is Woman?“ Toril Moi (2005).
- 10 Eestikeelses tõlkes on esimene lause eksitavalt tõlgitud kui: „Mind on vahetevahel häirinud meeste väitlused abstraktstel teemadel“ ning olen selle tõlke parandanud. Muus järgin eestikeelset tõlget, kuid siiski parandan selles esinevad vead. Viited pärine-

- vad: Simone de Beauvoir, „Teine sugupool“. Tlk. Mare Maurer ja Anu Tõnnov. Tallinn, Vagabund, 1997, lk. 14–15. Selle tõlke probleemidele on tähelepanu juhtinud nt. Marek Tamm. Tamm, Marek (1997). Miks on naine Teine? – Vikerkaar, nr. 12, lk. 90–93. [Tõlkija märkus]
- 11 Miskipärast on eestikeelses tõlkes siin minevikuvorm (*tulnud*), kuigi originaalis on tegu olevikuga. [Tõlkija märkus]
 - 12 Eestikeelses tõlkes on välja jäetud sõna *voilà* ning samuti sõna „vangistus“ (*l'enferment*). [Tõlkija märkus]
 - 13 Originaaltekst: Beauvoir (1986, 14–15). Arutlen selle lõigu üle pikemalt oma essees „I Am a Woman“: The Personal and the Philosophical“ (Moi 2005, eriti lk. 201–226).
 - 14 „Harvard Names First Female President“, Associated Press, avaldatud ajalehes New York Times, 12. veebruar 2007. <http://www.nytimes.com/aponline/us/AP-Harvard-President.html?pagewanted=all>
 - 15 Vt. <http://www.malenursemagazine.com/>
 - 16 Selle analüüsi mõju feministlikule võrdsuse ja erinevuse suhte teemalisele debatile tuleb edasi analüüsida mujal.
 - 17 Tegelikult on nii Butler kui ka Beauvoir soostereotüüpide vastu. 1999. aastal, vaadates tagasi oma raamatule „Gender Trouble“, kirjutab Butler: „Järjepidev katse selles tekstis sotsiaalset sugu „ebaloomulikestada“ (*denaturalize*) tuleb minu meelest tugevast soovist nii astuda vastu normatiivsele vägivallale, millele vihjavad ideaalsed bioloogilise soo morfoloogiad, kui ka välja juurida üldlevinud eeldusi loomuliku ja eeldatava heteroseksuaalsuse kohta, mille aluseks on igapäevased või akadeemilised seksuaalsusediskursused.“ (Butler 1999, xxi) [Tõlge Raili Marling]
 - 18 Üheks näiteks oleks Peggy Kamuf 1981. aastal. Vt. Kamuf (1990, 110).
 - 19 Kasutatud on Malle Talveti tõlget raamatust Virginia Woolf „Esseed“. Tlk. Malle Talvet ja Jaak Rähesoo. Tallinn, Hortus Litterarum, 1997. [Tõlkija märkus]
 - 20 Siin on viidatud episoodile „Oma toa“ esimesest peatükist, kus pedell Woolfi Oxbridge'i (Woolf kasutab Oxfordi ja Cambridge'i eliitülikoolide kohta ühendnimetust) ülikooli murul käimise eest noomib, sest see on reserveeritud vaid üliõpilastele ja õppejõududele, kelle hulgas kuulsates kolledžites naisi polnud; naisena on Woolfi koht kõnniteel. Woolfi ei lubata ilma kolledži õppejõust saatjata või soovituskirjata raamatukokku ning neist kahest episoodist loob Woolf ilmeka pildi naiste eemalehoidmisest hariduse ja teadmiste juurest. [Tõlkija märkus]

Kirjandus

- Austin, J. L. (1975). *How To Do Things With Words*, 2nd ed. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Backscheider, Paula R. (2005). *Eighteenth-Century Women Poets and Their Poetry: Inventing Agency, Inventing Genre*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD.
- Barthes, Roland (1977). *The death of the author*. – Stephen Heath (toim.) *Image Music Text*. Fontana, London.
- Beauvoir, Simone de (1984). *The Second Sex*. Tõlk. H. M. Parshley. Penguin, Harmondsworth.
- Beauvoir, Simone de (1986). *Le deuxième sexe*, 2 kd. Gallimard, Paris.
- Butler, Judith (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York.
- Butler, Judith (1993). *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of 'Sex'*. Routledge, New York.
- Butler, Judith (1999). Preface. – *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. 10th Anniversary Edition. Routledge, New York and London.
- Derrida, Jacques (1988). *Signature event context*. – Limited Inc. Northwestern University Press, Evanston, IL, lk. 1–23
- Eagleton, Mary (2005). *Figuring the Woman Author in Contemporary Fiction*. Palgrave Macmillan, Houndmills and New York.
- Foucault, Michel (1977). *What is an author? – Donald F. Bouchard (toim.), Language, Counter-memory, Practice: Selected Essays and Interviews*. Tõlk. Donald F. Bouchard; Sherry Simon. Cornell University Press, Ithaca, 113–138
- Greer, Erin (2007). “Out of Me Now My Mind Can Pour”: *Subjectivity, Communication, and Art in Virginia Woolf's Novels*. Honors Thesis, Duke University.
- Jacobus, Mary (toim.) (1979). *Women Writing and Writing about Women*. Croom Helm, London.
- Jefferson, Ann (2000). *Nathalie Sarraute, Fiction and Theory: Questions of Difference*. Cambridge Studies in French. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kamuf, Peggy (1980). *Writing like a woman*. – McConnell-Ginet, Sally; Borker, Ruth; Furman, Nelly (toim.), *Women and Language in Literature and Society*. Praeger, New York, lk. 284–299.

- Kamuf, Peggy (1982). *Fictions of Feminine Desire: Disclosures of Heloise*. University of Nebraska Press, Lincoln, NE.
- Kamuf, Peggy (1990). Replacing feminist criticism. – Hirsch, Marianne; Fox Keller, Evelyn (toim.), *Conflicts in Feminism*. Routledge, New York, lk.105–111.
- Kamuf, Peggy; Nancy K. Miller (1990). Parisian letters: between feminism and deconstruction. – Hirsch, Marianne; Fox Keller, Evelyn (toim.), *Conflicts in Feminism*. Routledge, New York, lk. 121–133.
- Lessing, Doris (1999). *The Golden Notebook*. Harper Perennial Modern Classics, New York.
- Miller, Nancy K. (toim.) (1986). *The Poetics of Gender*. Columbia University Press, New York.
- Miller, Nancy K. (1990). The text's heroine: a feminist critic and her Fictions. – Hirsch, Marianne; Fox Keller, Evelyn (toim.), *Conflicts in Feminism*. Routledge, New York, lk. 112–120.
- Millett, Kate (1970). *Sexual Politics*. Doubleday Garden City, NY.
- Moi, Toril (2005). *Sex, Gender and the Body: The Student Edition of What Is a Woman?* Oxford University Press, Oxford.
- Sarraute, Nathalie (1984). Interview: with Sonia Rykiel. – *Les Nouvelles* 9–15 February, lk. 39–41.
- Sartre, Jean-Paul (1988). *What is literature? – What Is Literature? And Other Essays*. Harvard University Press, Cambridge, MA, lk. 21–238.
- Showalter, Elaine (1977). *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing*. Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1989). In a word: interview with Ellen Rooney. – *Differences*, kd. 1, nr. 2, lk. 124–156.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1990a). Criticism, feminism and the institution: an interview with Elizabeth Gross. – Robbins, Bruce (toim.), *Intellectuals: Aesthetics, Politics, Academics*. University of Minnesota Press, Minneapolis, MN, lk. 153–171.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1990b). Criticism, feminism and the institution: with Elizabeth Gross. – Hara-sym, Sarah (toim.), *The Post-Colonial Critic: Interviews, Strategies, Dialogues*. Routledge, New York and London, lk. 1–16.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1993a). An interview with Gayatri Chakravorty Spivak: with Sara Danus and Stefan Jonsson. – *Boundary 2*, kd. 20, nr. 2, lk. 24–50.
- Spivak, Gayatri Chakravorty ([1989] 1993b). In a word: interview with Ellen Rooney. – *Outside in the Teaching Machine*. Routledge, New York, lk. 1–23.
- Woolf, Virginia (2005). *A Room of One's Own*. Harcourt, New York.